

Ejder och alfågel

- kan vi vända en nedåtgående trend?

↔ Kjell Larsson, Sjöfartshögskolan, Linnéuniversitetet

Ejder och alfågel är välkända arter för många som vistas längs Östersjöns kust under vår och sommar. Bestånden har dock minskat kraftigt under de senaste 20 åren. Det har såväl forskningsprojekt som miljöövervakningsprogram från olika delar av Östersjön tydligt visat. Men vad vet vi om orsakerna och kan vi vända trenden?

● Huvuddelen av Östersjöns ejdrar häckar vid Svealandskusten, i Ålands skärgård och längs Finska viken. Östersjön är också ett viktigt övervintringsområde för de alfåglar som häckar i norra Ryssland. Under senvinter och vår rastar stora mängder alfågel vid Svealandskusten och Åland.

Förändringar i ekosystemet

Under senare år har många vittnat om att beståndet av häckande ejder minskat kraftigt i Östersjön. Särskilt stora

nedgångar har rapporterats från den öppna ytterskärgården i Sverige och Finland. Vissa områden som hyste hundratals eller tusentals häckande ejdrar i början på 1990-talet kan idag vara nästan helt tomma.

Ejdern har dock inte alltid varit så talrik som just i början på 1990-talet. Vi vet att den ökade kraftigt i antal från 1950-talet och fram till dess. Ska vi då bry oss om dessa förändringar? Eller ska vi nöja oss med att säga att naturen ständigt förändras och att djurbestånd alltid ökar och minskar?

Svaret på frågan, menar jag, beror på vilka orsakerna till förändringarna är. Är förändringarna ett symptom på en större och oönskad förändring i ekosystemet, ja då bör vi bry oss. Men om exempelvis ejderns minskning enbart skulle bero på att vi faktiskt lyckats reducera övergödningen – och därmed tillgången på blåmussla – i de danska övervintringsområdena, ja då kanske vi ska lägga resurser på annan naturvård.

Ejdern har minskat kraftigt i Östersjön under senare år.

FOTO: KJELL LARSSON

Ejdern är dock inte den enda musselätande fågelarten som minskat i antal i Östersjön. Lika stora eller större minskningar har registrerats för alfågel och svärta, det vill säga för arter som i huvudsak häckar och övervintrar på andra platser än ejder.

Alfågels stora minskning

Eftersom alfåglar häckar i låga tätheter över mycket stora områden är det svårt att mäta häckningsframgång på plats på den nordliga tundran. Istället kan man fotografera ett stort antal övervintrande flockar från båt i olika delar av Östersjön och via analyser av dräktkaraktärer beräkna könskvot och andelen ungfåglar under olika vintrar. Analyserna har visat att den genomsnittliga ungpåproduktionen sedan slutet på 1990-talet varit för låg för att upprätthålla ett stabilt bestånd.

Alfågels snabba minskning i Europa har lett till att den tagits upp på Internationella naturvårdsunionens globala lista över hotade arter. För närvarande pågår ett arbete med att ta fram en aktionsplan för alfågel inom ramen för det mellanstatliga avtalet AEWA (Agreement on the Conservation of African-Eurasian Migratory Waterbirds).

Effekter på olika geografiska skalor

Forskning om ejderns beteenden, reproduktion och överlevnad har bedrivits sedan lång tid tillbaka vid Tvärminne i Finska viken. I Sverige och Danmark har ejdern under olika tidsperioder studerats längs Svealandskusten, på Got-

land, i Blekinge, på Bornholm och på svenska västkusten.

En viktig lärdom är att ejderns reproduktionsframgång inte är synkron mellan olika regioner i Östersjön. År 2008 var häckningsframgången till exempel mycket god i Finska viken men mycket dålig längs större delen av svenska ostkusten, inklusive på Gotland och i Blekinge, samt på Bornholm. År 2010 var häckningsframgången mycket god på Gotland men dålig i Finska viken. Under 2014 var häckningsframgången dålig i Finska viken och på Gotland men mycket god på Bornholm. På en mer lokal nivå finns dock en synkroni. Under dåliga år har i stort sett samtliga kolonier på Gotland haft låg ungpåproduktion och vice versa. Dessa övergripande mönster tyder på att det är regionala faktorer snarare än lokala faktorer som påverkar tillgång och kvalitet på ejdrarnas föda och fåglarnas häckningsresultat.

Havsörnens återkomst påverkar ejdern

Ejder och alfågel är långlivade arter. Många ejdrar kan bli över 20 år gamla och vissa upp mot 30 år. Detta innebär att bestånden inte nödvändigtvis reduceras märkbart av några år med låg ungpåproduktion. Om det däremot tillkommer en yttre faktor som exempelvis påverkar de vuxna honornas genomsnittliga årliga överlevnadschans, kanske endast med några få procentenheter, kan bestånden påverkas kraftigt.

Havsörnens återkomst längs Östersjöns kuster har utan tvivel påverkat såväl ejdrarnas beteenden som beståndsutvecklingen. Flera studier i Finland och Sverige har visat att

Alfåglar i vinterdräkt. På bilden syns två vuxna hanar (blå markering), fem juvenila hanar (gul markering) och sju honor (röd markering). Det är inte möjligt att särskilja unga och vuxna honor.

FOTO: KJELL LARSSON

ejdern i större utsträckning än tidigare undviker ytterskär-
gården och väljer boplatser längre in i mot kusten, ofta på
skogsbeklädda öar. Längre in mot kusten stoppar dock rävm,
och i Finland även mårddhund, den vidare utbredningen.
Bestandsmodelleringar där data från finländska kärnområ-
den använts visar att nedgången i det finländska ejderbe-
ståndet i huvudsak kan förklaras av en högre genomsnittlig
dödlighet för vuxna honor och inte av en lägre häcknings-
framgång.

Olja och bifångst risker för alfågeln

Eftersom de flesta alfåglar övervintrar vid musselrika
grundbankar långt ute till havs påverkas deras genom-
snittliga årliga överlevnad obetydligt av havsörn. Däremot
påverkas alfågelbeståndet av oljeutsläpp och av bifångst
vid nätfiske. Återkommande olagliga mindre oljeutsläpp i
skyddade marina områden som Hoburgs bank och Norra
Midsjöbanken i centrala Östersjön orsakar fortfarande stor
dödlighet. Bifångster i fisknät är särskilt omfattande i södra
Östersjön. Modifieringar av fartygsrutter och fiskemetoder
i och nära skyddade marina områden är nödvändiga för att
minska dödligheten hos övervintrande alfåglar och vända
beståndsutvecklingen.

Ytterligare faktorer finns

Det finns givetvis ett flertal ytterligare faktorer som i oli-
ka grad kan påverka bestånden av ejder, alfågel och andra
musselätande dykänder. Tiaminbrist har framförts som en

orsak till ejderns minskning. Jakt, störningar, sjukdomar,
antropogena och naturligt bildade gifter i fåglarnas föda,
exploatering av viktiga utsjöbankar och inte minst storska-
liga och svårförutsägbara effekter av klimatförändringar är
andra faktorer.

En viktig uppgift för framtida forskning är att utvärdera
den relativa betydelsen av de olika faktorerna. Men även
utan fullständig kunskap kan vi åtgärda de uppenbara hot
vi ser idag och på så sätt öka chansen att ejdrar och alfåglar
förblir viktiga delar av Östersjöns ekosystem.

LÄS MER:

Larsson, K. and Tydén, L. 2005. *Effects of oil spills on wintering long-tailed ducks Clangula hyemalis at Hoburgs bank in central Baltic Sea between 1996/97 and 2003/04*. Ornis Svecica 15: 161-171.

Skov et al. 2011. *Waterbird populations and pressures in the Baltic Sea. TemaNord 2011:550*. Nordic Council of Ministers, Copenhagen.
norden.diva-portal.org/smash/get/diva2:701707/FULLTEXT01.pdf

Larsson, K. 2012. *Tufft läge för våra sjöfåglar*. Havsutsikt nr 2.
www.havet.nu/dokument/HU20122sjofaglar.pdf

Ekroos et al. 2012. *Declines amongst breeding eider Somateria mollissima numbers in the Baltic/Wadden Sea Flyway*. Ornis Fennica 89, 81-90.

Ottvall, R. 2012. *Ejders och andra musselätande dykänders minskning i Östersjön*. Rapport från Miljöforskningsberedningen.
www.regeringen.se/sb/d/108/a/197850

Larsson et al. 2014. *Effects of an extensive Prymnesium polylepis bloom on breeding eiders in the Baltic Sea*. Journal of Sea Research 88: 21-28
www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1385110114000069

Övervintrande sjöfåglar i Östersjön			
Art	Beräknat antal, 1992-1993	Beräknat antal, 2007-2009	Förändring
Alfågel	4 272 000	1 480 000	- 65,4 %
Ejder	1 048 000	515 000	- 50,9 %
Svärta	933 000	415 000	- 55,5 %
Sjööorre	783 000	410 000	- 47,6 %

▲ Samordnade inventeringar av övervintrande sjöfåglar i Östersjön har genomförts vid två tillfällen, 1992-93 och 2007-2009. Resultatet visade en tydlig minskning. Utifrån kunskap om alfågeln häckningsframgång finns det anledning att anta att alfågeln nedgång fortsatt även efter den senaste inventeringen. Källa: Skov et al. 2011.

FOTO: KJELL LARSSON

Havsörnens återkomst har påverkat såväl
ejdrarnas beteende som beståndsutvecklingen.

FOTO: KJELL LARSSON